

1057211005

dorpsgezicht Ee

IO-1374
C-2
10/10/1990

Start: 20-06-1986 ; Aanw: 10-10-1990

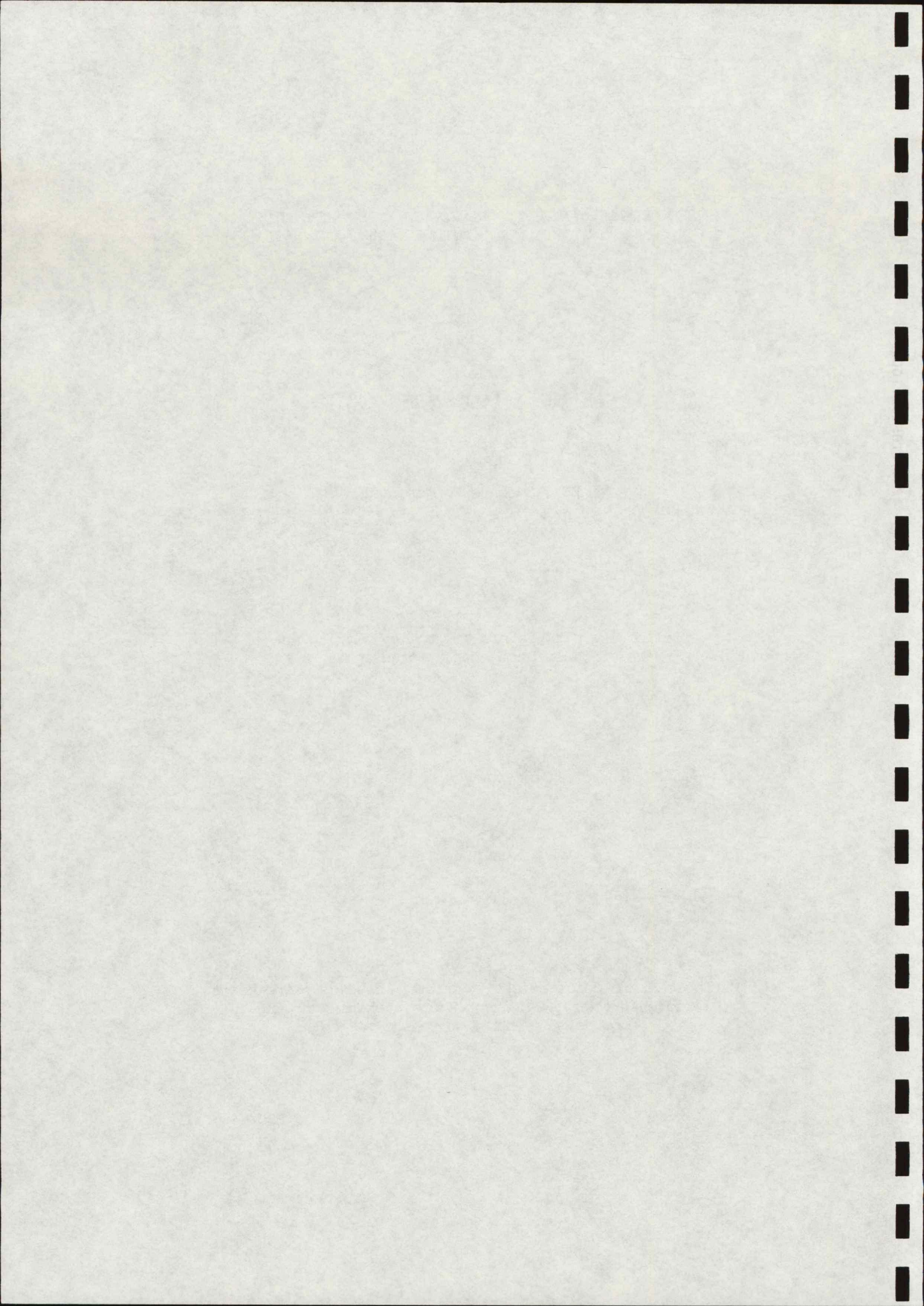
BESCHERMDE STADS- EN DORSPGEZICHTEN EX ARTIKEL 35
VAN DE MONUMENTENWET 1988

EE, gemeente Dongeradeel

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van
EE, als beschermd dorpsgezicht

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart
(Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 30-I)
door de stippelijn omgrensde gebied.

RDMZ, april 1990

INLEIDING

Het beschermde dorpsgezicht betreft de kern van het dorp Ee, gelegen in het noordoostelijke kleigebied van de provincie Friesland, op een afstand van circa 7 km ten oosten van Dokkum.

De nederzetting Ee ontstond, waarschijnlijk omstreeks het begin van de jaartelling, als een agrarische vestiging in het onbedijkte kustgebied van noordelijk Oostergo en ontwikkelde zich onder invloed van periodieke overstromingen gedurende de eerste tien eeuwen van zijn bestaan tot een verhoogde woonplaats of terp.

Toen na de aanleg van zeeverende dijken gedurende de late Middeleeuwen de bewoningsomstandigheden zich aanmerkelijk verbeterden, vonden ook andere dan de oorspronkelijke agrarische functies een plaats op de terp, waardoor een dicht bebouwde dorpsstructuur ontstond.

Doordat de ontwikkeling zich zeer geleidelijk voltrok is het historisch aspect ook thans nog duidelijk herkenbaar aanwezig in de ruimtelijke opbouw van Ee. Deze opbouw kenmerkt zich vooral door het centraal gelegen kerkhof waaromheen, in een zekere regelmaat, enige dichtbebouwde gebieden zijn gegroepeerd. Aan de buitenzijde wordt deze dorpskom begrensd door een ringweg waarop de ontsluitingspaden van de verschillende bebouwingsconcentraties uitkomen.

De kenmerkende dorpsstructuur, in samenhang met de historisch waardevolle dorpsbebouwing, waartoe een zevental beschermde monumenten behoort, levert een beeld van zodanige cultuur-historische waarde, dat een aanwijzing van Ee als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Tot de tweede helft van de 10de eeuw, wanneer een begin wordt gemaakt met de aanleg van zeeverende dijken, bestaat de kuststrook van noordoostelijk Friesland uit een kwelderzone, doorsneden met zee-armen en kreken waarlangs het zee-water onbelemmerd kan binnendringen. De regelmatig terugkerende afzetting van het meegevoerde zand- en kleimateriaal gedurende een periode van vele eeuwen leidt tot een geleidelijke ophoging van het bodemniveau in deze kuststrook. Daarbij ontstaat een patroon van hoger gelegen ruggen in het landschap, veroorzaakt door plaatselijke verschillen in samenstelling van het afgezette materiaal. Bij het ontstaan van deze kwelderruggen spelen onder meer de afstand tot de kust, de ligging ten opzichte van de kreken en de mate van inklinking van de ondergrond een rol. Wanneer, voor het eerst vanaf de 7de eeuw v. Chr., de opslibbing zover is voortgeschreden dat sommige delen van de kuststrook voor permanente bewoning in aanmerking komen, worden de eerste, agrarische nederzettingen gevestigd op deze hoger gelegen kwelderruggen.

Daarbij ligt de oudste vestigingsbasis dicht langs de kust van het latere gewest Oostergo en wordt gevormd door een brede en hoog opgeslibde strook langs de Wadden- en voormalige Middelseekust, die zich vanaf Leeuwarden via Stiens, Ferwerd en Holwerd tot aan Nes uitstrekt. Uit de resultaten van bodemonderzoek in een aantal terpen is gebleken dat het meer landinwaarts gelegen gebied van de Dongeradelen pas kort vóór het begin van de jaartelling zover is opgeslibd dat ook daar de eerste bewoning plaatsvindt.

Op grond hiervan kan de eerste bewoning in Ee op de periode rond de aanvang van de jaartelling worden verondersteld. De vestigingsplaats is gelegen aan de zuidoostzijde van een hoger gelegen kwelderrug die zijn ontstaan dankt aan de aanwezigheid van een voormalige kreekbedding in de ondergrond. Op korte afstand ten zuiden hiervan bevindt zich een lager gelegen gebied waarin een zee-arm - het latere Dokkumerdiep - vanaf de Lauwers diep in het land binnendringt. De rug waarop Ee ligt strekt zich verder naar het noordwesten uit en biedt daar een vestigingsplaats voor de dorpen Jouswier en Metslawier. De ten oosten van Ee gelegen dorpen Engwierum en Tibma liggen daarentegen op afzonderlijke kwelderruggen. Doordat de zeespiegel tijdens de eerste eeuw op een relatief laag gemiddeld niveau blijft, ondervinden de bewoners op de kwelderruggen aanvankelijk weinig overlast van het water. Wanneer echter het zeeniveau stijgt tijdens de post-Romeinse en vroeg-middeleeuwse transgressiefasen (periodes waarin de activiteit van de zee tijdelijk groter is en het aantal overstromingen sterk toeneemt) worden de nederzettingen door middel van doelbewuste ophoging veilig gesteld. Op deze wijze ontstaan de kenmerkende verhoogde woonplaatsen of terpen, die ook thans nog een belangrijke karakteristiek van het zeekeleigebied vormen. De oudste agrarische terpdorpen, waarvan het ontstaan teruggaat tot de periode vóór het begin van de jaartelling, kenmerken zich vaak door een straalsgewijs verkavelingspatroon dat zich tot ver in het omringende land kan voortzetten. Bij latere terpdorpen, ontstaan na de Romeinse tijd, is de perceelsindeling daarentegen juist blokvormig of rechthoekig. In het geval van Ee wijst de hoekige verkavelingsvorm op deze jongere datering. Hoewel de langgestrekte vorm en indeling van de terp en de ligging nabij het Dokkumerdiep erop zouden kunnen wijzen dat Ee een vroege ontwikkeling als handelsnederzetting heeft gekend, wordt deze veronderstelling niet door nadere gegevens gestaafd. Vooralsnog ligt een uitsluitend agrarische functie van Ee gedurende de beginperiode het meest voor de hand.

Gedurende de periode vanaf de tweede helft van de 10de tot in de 13de eeuw wordt geheel Oostergo door de aanleg van omringende zeedijken beschermd, waarbij overigens het gebied waarin het Dokkumerdiep ligt nog lange tijd buitendijks blijft.

Binnen het bedijkte land is een belangrijke functie weggelegd voor de vele watergangen die het kleigebied doorsnijden en waarvan een groot aantal, getuige het kronkelende beloop, zijn oorsprong vindt in een kreek uit eerdere perioden. In samenhang met de bedijking zijn de aanwezige krekken opgenomen in een vaartensysteem waarlangs tevens het overvloedige binnenwater via uitwateringssluisjes kan worden geloosd.

In het oostelijk gebied van Dongeradeel valt een centrale afwaterings- en vervoersfunctie toe aan de Zuider Ee, die tot stand komt door een doorgraving van de kwelderrug tussen Metslawier en Ee waardoor twee voormalige getijdegeulen met elkaar in verbinding komen. Via de Ezumazijl kan dan het binnenwater van een groot gebied in de Lauwers worden geloosd.

De belangrijke functie van de Zuider Ee blijkt uit het feit dat vrijwel elk dorp in het gebied er door middel van een opvaart mee in verbinding staat. Bij de aanleg van deze opvaarten is eveneens zoveel mogelijk gebruik gemaakt van reeds aanwezige krekken.

De opvaart naar Ee vormt hiervan een kenmerkend voorbeeld; slechts het meest zuidelijke gedeelte van de vaart is gegraven met een beloop dwars op de kwelderrug, terwijl voor het overige gebruik is gemaakt van de kreek die zich tussen de ruggen van Ee en Tibma bevindt en verder noordwaarts loopt.

De aanleg van een vaart vanuit Ee in zuidelijke richting naar het nabijgelegen Dokkumerdiep wordt verhinderd door de omdijking van deze zee-arm, waarin de eb- en vloedbeweging nog tot de aanleg van de Dokkumer Nieuwe Zijlen in 1729 van invloed blijft. De bedijkingen en de verbeterde waterhuishouding maken het mogelijk het gehele gebied in permanent agrarisch gebruik te nemen, waarbij men er soms toe overgaat bebouwing buiten de eigenlijke dorpsterpen te plaatsen. Als vestigingsplaats worden ook dan de hoger gelegen kwelderruggen gekozen waarop tevens de wegverbindingen tussen de verschillende nederzettingen tot ontwikkeling komen. Ook in de omgeving van Ee leidt dit tot het ontstaan van enige boerderijen buiten het dorp, zoals Humalda, Obbema of Mockema, die tot belangrijke boerenplaatsen uitgroeien. Vestiging buiten de terpen blijft echter nog tot lang na de eerste bedijkingen een betrekkelijk riskante zaak als gevolg van regelmatige dijkdoorbraken en overstromingen. Zo is bekend dat bij de Allerheiligenvloed in 1570 alleen al in het dorpsgebied van Ee 130 personen de verdrinkingsdood vonden.

Hoewel door verplaatsing van boerderijen het agrarisch aspect van het dorp na de bedijkingen geleidelijk zal zijn verminderd, blijft een groot aantal boerenbedrijven op de uitgestrekte dorpsterp van Ee gevestigd. Daarnaast krijgen ook andere functies in toenemende mate een plaats binnen het dorp.

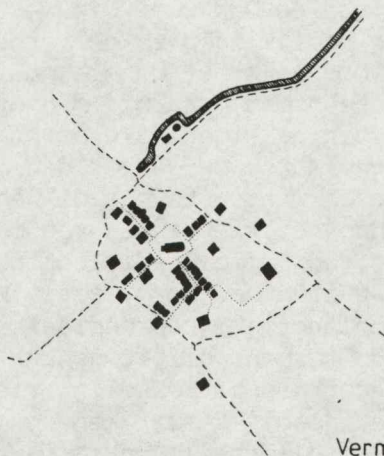
Het feit dat Ee als kerkdorp een centrale functie voor een groter gebied vervult, vormt een stimulans voor het ontstaan van woon- en ambachtsfuncties, die op de ruime dorps-terp voldoende bebouwingmogelijkheden zullen hebben gevonden. Deze ontwikkeling leidt tot een verdichting van de dorpsbebouwing die zich vooral in de directe omgeving van de kerk lijkt te hebben voltrokken.

Het ontbreken van voldoende gedetailleerde kaarten maakt het nauwelijks mogelijk een betrouwbaar beeld te geven van Ee in zijn eerste ruimtelijke ontwikkelingsfasen. Geconstateerd kan worden dat de terpopbouw met een dubbel ringwegenstelsel en een viertal toegangspaden naar het kerkhof overeenstemt met het 12de en 13de-eeuwse Schoutenrecht, terwijl ook het kerkgebouw op grond van zijn bouwgeschiedenis gedateerd kan worden in het 2e kwart van de 13de eeuw.

De grietenijkaart van Bernardus Schotanus à Sterringa uit 1693, door François Halma in 1718 in herziene vorm uitgegeven, is het oudste kaartmateriaal dat enigszins een beeld geeft van de vorm en omvang van het dorp.

Op deze kaart is de uitgestrekte dorpssterp goed herkenbaar door de onregelmatig gevormde begrenzing van de buitenste ringweg, waarop vanuit verschillende richtingen een aantal wegen aansluit.

Binnen deze ringweg is rondom het centraal gelegen kerkgebouw een tamelijk dichte bebouwing met een deels herkenbaar stratenpatroon weergegeven.

Vermoedelijke situatie eind 17^e eeuw

De sterkste bebouwingsconcentraties, waarvan de dichtheid wijst op het gebruik als woning of ambachtsbedrijf, zijn aangegeven ten noordwesten en ten zuiden van de kerk; terwijl op het overige gebied binnen de ringweg lossere bebouwing voorkomt, waaruit een meer agrarische functie kan worden afgeleid.

Opmerkelijk is dat de bebouwing nauwelijks gericht lijkt te zijn op de ringweg en ook dat aan de buitenzijde van die weg slechts op een enkele plaats wat losse bebouwing voorkomt. Doorgaand verkeer is dan ook nauwelijks van belang voor het dorp, gezien de geringe omvang van het oostelijke achterland en de geïsoleerde ligging tussen het Dokkumerdiep en de Lauwerszee. De Schotanuskaart geeft een duidelijk beeld van de situering van boerderijen buiten de dorpskom. Zowel aan de zuidoostzijde van Ee, langs de weg naar Engwierum, als aan de noordzijde langs de weg naar Metslawier, zijn deze boerenplaatsen te vinden.

Door de laagte ten noordoosten van het dorp loopt de opvaart, deels gezamenlijk met de wegverbinding die naar het gehucht Tibma leidt. Waar deze weg en opvaart op de ringweg aansluiten, bevindt zich de windkorenmolen van het dorp.

De ruimtelijke ontwikkeling van Ee gedurende de verdere 18de eeuw leidt niet tot ingrijpende wijzigingen in het nederzettingspatroon. De structuur zoals die in de voorafgaande eeuwen is gegroeid blijkt voldoende mogelijkheden te bieden voor de, overigens geringe, toename van de bebouwing. Naast enige verdichting binnen het bestaande dorp en vervanging van oudere bebouwing omvat de ruimtelijke ontwikkeling van Ee gedurende deze periode slechts een beperkte uitbreiding aan de noordzijde van het dorp. Hierbij komt aan de buitenzijde van de ringweg en aan de oostkant van de weg naar Metslawier, enige niet-agrarische bebouwing tot stand.

Het kadastrale minuteplan, de oudste kadasterkaart die dateert van omstreeks 1830, geeft een betrouwbaar beeld van de toenmalige dorpsplattegrond.

De opbouw bestaande uit het centraal gelegen kerkhof omringd door dichtbebouwde gebieden binnen een onregelmatig verlopende ringweg komt ook hier duidelijk tot uiting. Vanaf de vier zijden van het blokvormige kerkterrein lopen verbindingspaden naar de ringweg, waarbij het pad in zuidoostelijke richting door zijn onregelmatige, samengestelde beloop afwijkt van de overige drie. Verder is aan de westzijde van de terp nog een afzonderlijk pad tussen het kerkhof en de ringweg gelegen, met aan de buitenzijde enige losse bebouwing. Nagenoeg alle niet-agrarische bebouwing is langs de paden gesitueerd, waarbij vooral het gebied ten zuiden van de kerk opvalt door een zeer intensieve verkaveling.

Ruimere percelen, die op een agrarische functie wijzen, bevinden zich voornamelijk op het oostelijk deel van de terp, hoewel ook ten zuidwesten van de kerk op een enkele plaats boerderijen tussen de dorpsbebouwing zijn opgenomen.

Er blijkt nauwelijks bebouwing op het terrein rondom de kerk te zijn gericht, alleen ten westen van de toren liggen enige panden met de voorgevel naar de kerk georiënteerd. Een duidelijke ruimtevorming is vooral ten noordwesten en ten zuidoosten van de kerk uit het minuteplan af te lezen, waar een aaneengesloten bebouwing aan weerszijden van de verbindingspaden voorkomt.

Situatie circa 1830.

Dit is met name het geval aan de zuidzijde, waar het kleinschalige bebouwingspatroon zich zelfs voortzet tot aan de buitenzijde van de zuidwestelijke ringweg. Het rechte be- loop van dit deel van de ringweg en de verkaveling ten westen ervan wekken de indruk dat hier in het verleden een soort doorsnijding van de terpstructuur heeft plaatsgehad, waardoor de weg aanmerkelijk binnen de terpvoet is komen te liggen.

Het toegenomen belang van de doorgaande route langs het dorp als gevolg van de wegverbinding met Kollumerland via de Dokkumer Nieuwe Zijlen (1725-1729) komt tot uiting in de daarop gerichte bebouwing, zoals de herberg die aan de noordoostkant van het dorp is gelegen. Het aantal panden dat zich op de doorgaande weg richt is naar verhouding echter gering en beperkt zich vooral tot de buitenzijde van de ringweg.

Op een perceel tussen de opvaart en de weg naar Tibma geeft het kadastrale minuteplan nog de molen met het molenhuis aan, terwijl langs de oostzijde van de weg naar Metslawier een eerste ontwikkeling van lintbebouwing buiten de dorps- kom te herkennen is.

De ruimtelijke ontwikkeling gedurende de verdere 19de eeuw beperkt zich tot een voortgezette verdichting van de dorps- structuur, onder meer door het tussenvoegen van nieuwe be- bouwing. Zo komen enige woningen aan het pad rondom het kerkhof te liggen, vooral ten noorden van de kerk waar op het kadastrale minuteplan nog onbebouwde percelen zijn aan- gegeven.

Daarnaast vindt vervanging van oudere panden plaats, zoals de in 1834 gebouwde nieuwe pastorie gebouwd aan de oostzijde van de dorps terp, ter plaatse van het langwerpige gebouw dat nog op de kadastrale minute is aangegeven. Het pad, dat het terrein aanvankelijk doorsneed, is daarbij omgelegd waardoor een grote aaneengesloten tuin tot stand komt.

Een ander voorbeeld van vervangende bebouwing is het voorhuis van de boerderij aan de zuidwesthoek van het kerkhof dat uit ca. 1860 dateert, terwijl ook de vervanging van de middeleeuwse kerktoren in 1869 in dit verband kan worden genoemd.

Eveneens rond het midden van de 19de eeuw vindt de verharding van de weg tussen Metslawier en Engwierum plaats, waarvan het noordoostelijk deel van de ringweg in Ee deel uitmaakt.

Tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw komt enige groei tot stand door de bouw van woningen aan de doorgaande weg. Behalve een enkele woning buiten de dorpskom in de richting Metslawier betreft dit vooral panden aan de binnenzijde van de ringweg ten noorden en oosten van de kerk.

Door de bouw van een min of meer aaneengesloten straatwand, verliest dit deel van de ringweg definitief zijn oorspronkelijke karakter als buitenzijde van het terpdorp.

De jaren na de Tweede Wereldoorlog laten aanvankelijk nog een ruimtelijke ontwikkeling zien die zich op de oude voet voortzet, onder meer tot uiting komend in de bouw van woningwetwoningen aan het bestaande wegenpatroon.

Vanaf de jaren zestig echter vindt een meer planmatige uitbreiding plaats in de vorm van woonwijkjes die eerst aan de zuidoost-, en later ook aan de westzijde van het dorp worden gebouwd.

Daarnaast komt tijdens de jaren zeventig van deze eeuw een omvangrijk herstelproces binnen de oude dorpskom van Ee tot ontwikkeling, waardoor vele historische panden voor afbraak worden behoed.

Situatie 1989.

HUIDIG RUIMTELIJK
KARAKTER

In de ruimtelijke opbouw van het tegenwoordige Ee is de historische ontwikkeling goed herkenbaar gebleven. De kenmerkende terpstructuur, waarin het centraal gelegen kerkterrein, het daarop aangehaakte stratenpatroon en de merkbare hoogteverschillen een belangrijke plaats innemen, en de soms sterk aaneengesloten bebouwing geven het dorp een geheel eigen karakteristiek. Deze wordt in belangrijke mate ondersteund door de overwegend hoge historische kwaliteit van de dorpsbebouwing waaronder zich een zevental beschermde monumenten bevindt.

De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit panden in één bouwlaag onder een schilddak of een zadeldak tussen topgevels. Als bouw materiaal voor de gevels is vrijwel uitsluitend baksteen toegepast, terwijl de daken overwegend met rode gebakken pannen zijn gedekt. Bij de (voormalige) boerderijen komt daarentegen meestal een rieten kap op de schuur voor in combinatie met een pannenaafdekking op het woongedeelte. Verder kan de verticale gerichtheid van de gevelopeningen nog als een algemeen bebouwingskenmerk worden genoemd.

NADERE OMSCHRIJ-
VING VAN HET RUIM-
TELIJK KARAKTER

Door de ligging op het hoogste punt van de terp en de gerichtheid van een aantal straten daarop, neemt het 13de-eeuwse kerkgebouw met de uit 1869 daterende toren een dominante plaats in binnen de ruimtelijke opbouw van Ee. Doordat het zware bakstenen kerkgebouw bovendien diagonaal op het vrijwel vierkante kerkhofterrein is geplaatst, ontstaat een afwisselend ruimtelijk beeld waarin de openheid rondom de kerk sterk tot uiting komt en het gebouw nadrukkelijk een eigen plaats krijgt toebedeeld. Het ruimtelijk effect van deze situering wordt nog versterkt door het groene karakter en de merkbaar hogere ligging van het kerkhof, dat door een omringende haag van zijn directe omgeving wordt gescheiden.

Langs de buitenzijde van de Omgong, het klinkerpad dat het kerkhof omsluit, liggen enkele lage, overwegend 19de eeuwse woonpanden die de vierkante ruimte een duidelijke begrenzing geven. De woningen zijn direct aan of op korte afstand van de Omgong gelegen, uitgezonderd een tweetal boerderijen in de oostelijke en zuidwestelijke hoek die door de gerichtheid van de bedrijfsruimten op de buitenste ringweg een teruggeschoven ligging hebben, die een doorkijk op begroeide binnenterreinen toestaat. Het beeld van de bebouwing aan de buitenzijde van de Omgong wordt vooral bepaald door vrijstaande woningen, bestaande uit één bouwlaag onder een schilddak met een lage dakvoet. Op de noordelijke hoek neemt een onderkelderde woning uit het midden van de 19de eeuw, met een symmetrische gevelindeling en een gemetselde stoep, een afzonderlijke plaats in. Bij enkele andere, laat 19de eeuwse woningen komt een iets grotere verdiepingshoogte in combinatie met een gootlijst voor.

Hoewel de bebouwing aan de Omgong overwegend met de voor-gevel naar het kerkhof gericht is, liggen de panden op de hoek van de aansluitende straten in de regel juist met een zijgevel aan de Omgong.

De historische opbouw, nog afleesbaar uit het kadastrale minuteplan, waarbij de bebouwing aanvankelijk vooral langs de vier paden naar de kerk tot ontwikkeling kwam, is in deze gerichtheid herkenbaar gebleven.

De beide woningen ter weerszijden van de Lytse Loane wijken overigens als gevolg van latere veranderingen van het beschreven principe af door hun oriëntatie op het kerkhof en de aanwezigheid van voortuinen van enkele meters diepte.

Van de smalle straten die vanaf de vier zijden van de Omgong naar de voet van de terp voeren heeft de noordwestelijk gelegen Greate Loane het meeste het karakter van een hoofdstraat. De, naar verhouding ruime profielbreedte waarin aan de noordzijde een doorlopende tuinenzone is opgenomen, de gerichtheid op de kerktoren en de detaillering van de bebouwing dragen in belangrijke mate tot dit karakter bij.

De ruimtelijke afsluiting door de kerk, versterkt door het hoogteverschil van de terp en de trapsgewijs oplopende gootlijnen, geeft aan het oostelijk deel van de Greate Loane een enigszins besloten beeld van waaruit de openheid van het kerkhof goed waarneembaar is. In westelijke richting kent het straatbeeld echter aanmerkelijk minder beslotenheid, deels door het ontbreken van duidelijke hoekbebouwing, maar vooral ten gevolge van de brede, zwak gestructureerde ruimte van de ringweg ter plaatse.

Hoewel opgebouwd uit afzonderlijke vrijstaande panden, maken de straatwanden van de Greate Loane een gesloten indruk. Bij de woningen aan de noordzijde, die door een ondiepe tuinstrook van de rijweg zijn gescheiden, komen veel 18de-eeuwse topgevels met vlechtingen voor, met daartussen veelal een zadeldak evenwijdig aan de straat. De straatgevels met een goothoogte van één bouwlaag zijn dicht aaneen in een rechte rooilijn gesitueerd, waardoor een strakke ruimtebegrenzing ontstaat die het hoogteverschil van de terp extra benadrukt. De dubbele woning op de hoek van de Omgong wijkt door zijn grote ongelede bouwmasse, kapvorm en goothoogte, in negatieve zin van het heersende bebouwingsbeeld af.

De zuidelijke straatwand kenmerkt zich door een minder strakke opbouw. In het middendeel, waar de Sytse Klazesteech op de Greate Loane aansluit, grenzen de panden vrijwel direct aan de verharding en ligt de nokrichting dwars op de straat. De overige woningen wijken daarentegen iets terug en hebben een ondiepe, omheinde voortuin terwijl de nokrichting evenwijdig aan de straat loopt. In tegenstelling tot de noordzijde komen aan de zuidkant van de Greate Loane vrijwel uitsluitend schilddaken voor, waarbij de panden door de aanwezige gootlijsten en dakkapellen een wat voornamere 19de-eeuwse uitmonstering kennen.

Ten zuidoosten van de kerk, ongeveer in het verlengde van de Greate Loane, bevindt zich de Lytse Loane die een bijzondere plaats binnen de totale dorpsopbouw inneemt.

Anders dan bij de overige drie paden vanaf de Omgong, vormt de Lytse Loane geen directe verbinding met de lager gelegen ringweg, maar volgt aanvankelijk het hoger gelegen gedeelte van de langgerekte dorpsterp om pas daarna via een bajonetbeweging van de terphelling af te dalen. In de ruimtelijke opbouw komt deze tweedeling eveneens tot uiting; het vlakke hooggelegen gedeelte kenmerkt zich door een tamelijk aaneengesloten bebouwing die op de straatruimte is gericht, terwijl het dalende gedeelte meer langs de zijgevels van losse bebouwing voert.

Vanaf de noordwestzijde, waar een drie meter smalle doorgang de verbinding vormt met de Omgong, verwijdt de straatruimte van de Lytse Loane zich geleidelijk tot een totale breedte van ruim 15 meter. De noordoostelijke straatwand bestaat uit een nagenoeg aaneengesloten reeks van eenvoudige lage 19de-eeuwse woningen in een rechte rooilijn, waarvan de voorgevels direct aan de klinkerverharding van een smalle stoepenstrook grenzen. De geringe goothoogte van circa 2 meter is zeer nadrukkelijk in het gesloten gevelbeeld herkenbaar doordat van de schild- of zadeldaken steeds een hellend vlak naar de straatzijde is gericht. Vanuit het brede gedeelte van de straat wordt de kleinschaligheid van deze bebouwing nog extra benadrukt door de hoge dak- en gevelvlakken van het erachter gelegen kerkgebouw. Aan de zuidzijde worden deze straatwand en het brede gedeelte van de Lytse Loane ruimtelijk afgesloten door het voorhuis van een kleine kopromp boerderij op de terphelling en enige opgaande bomen op het bijbehorende erf.

De westelijke straatwand van de Lytse Loane is verbrokkeld van opbouw en mist het kenmerkende gesloten bebouwingsbeeld van de overzijde. Dit wordt vooral veroorzaakt door kaalslag die niet door de noodzakelijke vervangende nieuwbouw is gevolgd, zodat het beeld hier thans door enige zijgevels en open plekken wordt bepaald. Zo is de bebouwing tussen de Hege Loane en de Omgong onderbroken door een open speelterreintje, terwijl ook een afsluitende hoekbebouwing aan de zuidzijde van de Hege Loane ontbreekt. Mede als gevolg van deze gebrekkige ruimtebegrenzing vertoont ook de opbouw van de straatruimte zelf een onsamenhangend beeld. Vooral het middendeel van de Lytse Loane, gelegen tussen de steenachtige, besloten doorgang naar de Omgong en het door losse bebouwing en beplanting gekenmerkte zuidelijke straatgedeelte, vertoont een tweeslachtige inrichting met schijnbaar willekeurig gesitueerde plantvakken en parkeerhavens en een ongerijmde uitstulping van de stoepenstrook aan de noordoostzijde. Het ontbreken van een duidelijke afbakening tussen de verschillende ruimtelijke sferen doet sterk afbreuk aan de totaalopbouw van deze straatruimte.

Het meest zuidelijke deel van de Lytse Loane is gelegen op de terphelling en wordt gevormd door een smalle doorgang langs de zijgevels van een aantal dwars op de straat geplaatste panden. Deze opbouw scheidt een ruimtelijk karakter

dat goed aansluit op de historische dorpsstructuur ter plaatse en dat zich in positieve zin onderscheidt van het brede gedeelte van de Lytse Loane.

Anders dan de Greate en de Lytse Loane hebben de beide overige paden die aansluiten op de Omgong, te weten de Haven en de Keareweare, een meer ondergeschikt karakter. Behalve door het hoogteverschil op de terphelling kenmerken beide straatjes zich door een geringe profielbreedte die geheel door verharding wordt ingenomen en door een kort en rechtstandig beloop.

De bebouwing aan de noordzijde van de Haven bestaat uit enige lage, voornamelijk 19de-eeuwse woningen met een zadeldak evenwijdig aan de straat en in een gesloten rooi-lijn, waarbij de hoek van de Uniastrjitte door een topgevel wordt gemarkeerd. Aan de zuidzijde van het straatje is nauwelijks sprake van een straatwand, maar wordt de ruimtebegrenzing gevormd door een lage woning op de hoek van de Omgong en een wat forser woon-winkelpand aan de Uniastrjitte. Ondanks het nagenoeg ontbreken van een zuidelijke straatwand toont de Haven een steenachtig, besloten straatbeeld, waaraan een belangrijke bijdrage wordt geleverd door de nabijgelegen hoge koorafsluiting van het kerkgebouw. Aan de noordoostkant van de Haven, bij de aansluiting op de brede Uniastrjitte, ontstaat een sterke verruiming die aan de overzijde door het witgepleisterde dorpscafé wordt begrensd.

Het ruimtelijk karakter van de Keareweare wordt in sterke mate bepaald door de beide agrarische schuren met hoge, rietgedekte schilddaken die het pad aan weerszijden begrenzen. De bebouwing die daadwerkelijk op dit straatje is gericht beperkt zich tot het woonpand op de hoek met de Omgong; het tegenovergelegen voorhuis is in een omheinde tuin gelegen en georiënteerd op de kerk. Voor het overige wordt de Keareweare geheel bepaald door de lage zijgevels van de beide boerenschuren. De smalle doorgang benadrukt de verbinding die het straatje vormt tussen de open ruimte rondom de kerk en een door boerderijen aan de Achterwei omzoomde open ruimte op de westelijke terpflank. Het is met name in deze omgeving dat het agrarisch aspect nog goed herkenbaar is in de vorm van enige boerderijen op de terp, hetgeen voor een dorp van deze omvang tamelijk zeldzaam in Noord-Nederland genoemd kan worden.

Op het westelijk deel van de terp, tussen de Keareweare en de Greate Loane, ligt enige kleinschalige woonbebouwing die door een tweetal paden wordt ontsloten.

Door zijn gebogen beloop en door de wisselende ligging van de lage, vrijstaande woningen waarvan het merendeel met een gevel direct aan het pad grenst, biedt de Foeke Sjoerdsstrjitte een gevarieerd beeld van bebouwing en groene, onbebouwde ruimte op de terphelling.

In tegenstelling hiermee bezit de Sytse Klazessteech, een smalle verbinding naar de Greate Loane, een meer steenachtige en besloten karakteristiek door de aaneengesloten woonbebouwing die in de lengte direct langs het pad is geplaatst. Voorbij de aansluiting op de Sytse Klazessteech daalt de Foeke Sjoerdsstrjitte met een duidelijk waarneembaar hoogteverschil van de terpflank af naar de ringweg. De besloten ruimtevorming binnen de terpbouw gaat hier abrupt over in de brede straatruimte van de Achterwei. Deze ongelede en zwak begrensde straatruimte is een gevolg van afbraak en profielverbreding ten behoeve van de ontsluiting van een aangrenzende nieuwbouwwijk.

Aan deze westzijde van de dorpskom vormt de Achterwei over enige afstand de duidelijke begrenzing van de terpstructuur, hetgeen herkenbaar tot uiting komt in de opklimmende tuinen en de hoger gelegen bebouwing. Ten costen van de aansluiting op de Skieperreed vormt de Achterwei niet meer de begrenzing van de terpstructuur, doch draait naar binnen om zich vervolgens via een vrijwel recht tracée over de terpflank voort te zetten. Het door dit beloop ontstane hoogteverschil en de aan weerszijden van de smalle straat gelegen oudere dorpsbebouwing verlenen aan dit deel van de ringweg een specifieke opbouw, waarin de kenmerken van een randweg geheel ontbreken. De ruimtelijke opbouw wordt in sterke mate bepaald door de bebouwing, die met een zij- of achtergevel vrijwel direct grenzend aan de zuidzijde van de straat gelegen is, terwijl de panden aan de hoger gelegen noordzijde op wisselende afstand zijn gelegen. Dit laatste resulteert op een tweetal plaatsen in open ruimtes die een verbreding van de straatruimte vormen.

De vrijwel geheel verharde, open ruimte bij de aansluiting op de Keareweare wordt vooral bepaald door het agrarisch karakter van de omringende bebouwing. Behalve de alom aanwezige rietkappen op de schuren draagt ook het gebruik van de open ruimte als erf bij een nog functionerend boerenbedrijf in belangrijke mate aan het ruimtelijk karakter bij. De tweede verbreding, die zich bevindt bij de aansluiting op de Hege Loane, is kleiner van maat en bezit een besloten en groen karakter door het gebruik van de gronden als privé tuin. Lage, vroeg 19de-eeuwse woningen omgrenzen deze ruimte waarbij het hoogteverschil in het terrein en de wisselende nokrichting en trapsgewijs verlopende gevellijn van de woningen aan de noordzijde voor een gevarieerd beeld zorgen.

Enigszins in tegenstelling hiermee staat de begrenzende bebouwing aan de zuidzijde van de Hege Loane, waar eveneens lage woningen voorkomen, doch geplaatst in een vrijwel rechte rooilijn, via een smalle stoepenstrook grenzend aan de straatverharding en met de nok in de langsrichting, waardoor een sterk aaneengesloten straatwand is ontstaan.

Ook de zuidwestzijde van de Achterwei heeft een dergelijke strakke ruimtebegrenzing, gevormd door twee langgerekte boerenhuizen die met hun zeer lage langsgewels direct aan de straat grenzen. De hierdoor ontstane beslotenheid van de beschreven ruimte wordt nog versterkt doordat de woonbebouwing langs de Hege Loane doorgetrokken is tot aan de verharding van de Achterwei. Tengevolge van het peilverschil op de terpflank ligt de zijgevel relatief hoog ten opzichte van de straat waardoor de ruimte extra lijkt te worden ingesnoerd.

Deze versmalling van de straatruimte zet zich in zuidelijke richting voort doordat hoge bomen aan weerszijden het smalle profiel van de Achterwei hier bepalen en voor een contrastrijke overgang naar de open ruimte van de Sûdskoalle zorgdragen.

De Sûdskoalle, een zwak gestructureerde open ruimte ontstaan door een bochtafsnijding van de Stienfeksterwei, vormt weer een duidelijk herkenbare buitenbegrenzing van de terpstructuur. Aan de westzijde zet de (semi-)agrarische bebouwing van de Achterwei zich nog even voort in een tweetal jonge stelpboerderijen, terwijl aan de noordzijde de terphelling met daarop de lage, aaneengesloten woonbebouwing de begrenzing vormt. Deze bebouwing, die de buitenzijde vormt van het dichtbebouwde gebied rondom de Hege en Lytse Loane, bestaat uit enige lage woningen onder zadeldak die een open, op de terpflank gelegen tuinstrook begrenzen. Een smalle doorgang tussen deze woningen geeft toegang tot de hoger gelegen Lytse Loane.

Ten oosten en zuiden van de Sûdskoalle zijn in de loop van de 20ste eeuw woningen aan de Stienfeksterwei gebouwd die, mede als gevolg van de genoemde bochtafsnijding, nauwelijks aansluiting vinden bij de oudere dorpsstructuur.

Het oostelijk deel van de terp, begrensd door de Stienfeksterwei en de Uniastrjitte, wordt voor een groot deel in beslag genomen door de pastorietuin. De begrenzing van dit terrein ten opzichte van het intensief bebouwde gebied ten westen ervan wordt gevormd door een gracht waarlangs een smal klinkerpad, het Grânpaed, verbinding geeft met de Lytse Loane.

Vanaf dit pad is een goede indruk te verkrijgen van de groene, deels met bomen beplante ruimte waarin de uit 1834 daterende pastorie centraal gelegen is. In het voorterrein wijzen enkele ophogingen op een parkachtige tuinaanleg, waardoor echter het terpkarakter hier slechts met moeite nog herkenbaar is.

Op de hoek van de Stienfeksterwei en de Uniastrjitte vormt een weinig samenhangend groepje van drie woningen de meest oostelijk gelegen bebouwing binnen de ringweg, die de begrenzing van de terpstructuur markeert. Ten gevolge van de

ligging aan de uiterste rand van de terp is hier nauwelijks nog een waarneembaar hoogteverschil aanwezig. Bij de aansluitende bebouwing langs de zuidzijde van de Uniastrjitte is de terpflank in meer herkenbare vorm aanwezig in de diepe, enigszins aflopende voortuinen. De bebouwing, met uitzondering van de achtergevel van de boerderij Unia State, bestaat hier voornamelijk uit 20ste-eeuwse vrijstaande woonhuizen gericht op de brede doorgaande weg, waardoor een zekere afzijdigheid van de oudere dorpsbebouwing is ontstaan. De herkenbaarheid van de buitenbegrenzing van de dorpsstructuur vloeit hier tevens voort uit de doorzichten die vanaf de Uniastrjitte mogelijk zijn naar het open weidelandschap ten noorden van Ee. Meer westelijk langs de Uniastrjitte, globaal vanaf het vooruitgeschoven dorpscafé tegenover het straatje de Haven, ligt de bebouwing dichters aan de straat en ontstaat er een meer gesloten beeld. Dit wordt vooral veroorzaakt door de redelijk aaneengesloten en sterk terugbuigende straatwand aan de buitenzijde van de Uniastrjitte. De binnenbocht wordt gevormd door een, uit het begin van de 20ste eeuw daterende, randbebouwing van woningen en winkels die op korte afstand van de straat zijn gelegen. Deze situering tegen de buitenzijde van de oudere dorpsstructuur is ook thans nog herkenbaar in de aansluiting op de panden langs de Haven, welke aansluiting gevormd wordt door een onbebouwde achtertuin aan de Uniastrjitte. Deze, uit de opbouw van het dorp voortvloeiende, onderbreking van de straatwand heeft tot gevolg dat er geen sterke samenhang tussen de oudere dorpskom en deze straatruimte kon ontstaan zodat ook de bebouwing aan de buitenzijde van de Uniastrjitte enigszins afzijdig is gelegen.

RESULTAAT GEVOERD
OVERLEG

Overeenkomstig het bepaalde in de Monumentenwet zijn de Monumentenraad, de Gemeenteraad van Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland en de Rijksplanologische Commissie gehoord inzake het voorstel om Ee aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht.

Genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing. De Rijksplanologische Commissie wees in aansluiting daarop nog op de wenselijkheid het geldende bestemmingsplan "Oude dorpskom Ee" aan te passen.

BEGRENZING VAN HET
DORPSGEZICHT

De beschreven kwaliteiten van de historisch-ruimtelijke structuur en van de bebouwing van Ee, het huidige dorpsbeeld en de herkenbaarheid van de historische ontwikkeling daarin rechtvaardigen een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht ex artikel 35 van de Monumentenwet 1928.

Tot het beschermde dorpsgezicht behoren de samenhangende onderdelen van de ruimtelijke structuur, waaruit de historische ontwikkeling is af te lezen.

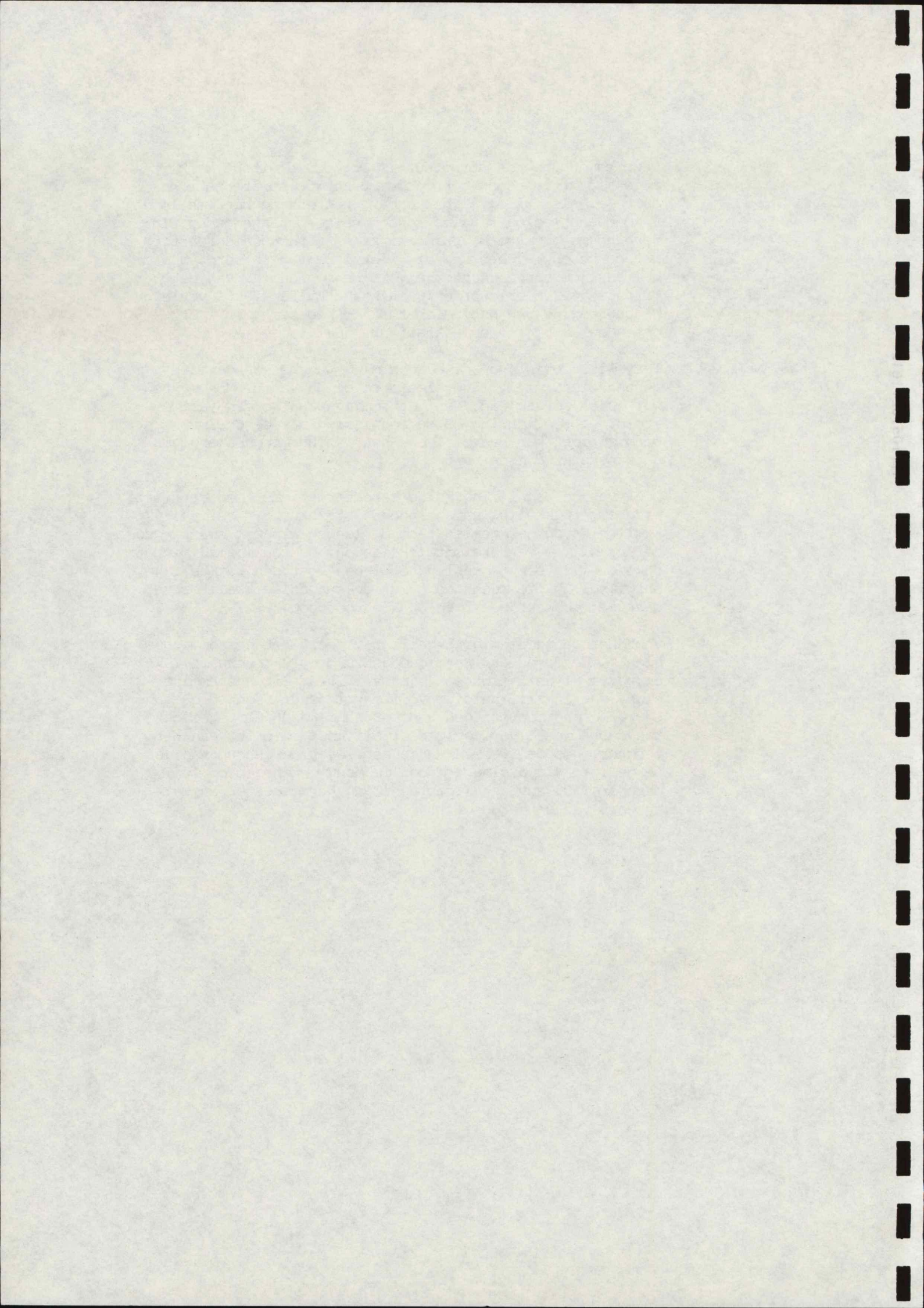
Deze samenhangende structuur is opgebouwd uit de kerksituatie met het daaraan gekoppelde bebouwde stratenpatroon op de terp. Als duidelijk herkenbare begrenzing hiervan is de vanouds aanwezige ringweg rondom de terp aangehouden. In verband met de sterke ruimtelijke en structurele relatie met de bebouwing aan de zuid-westzijde van de terp, aan de buitenzijde van de Achterwei, is de begrenzing van het dorpsgezicht hier over enige afstand buitenwaarts verlegd. De begrenzing van het beschermde dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart nr. 30-I.

RECHTSGEVOLG AAN-
WIJZING

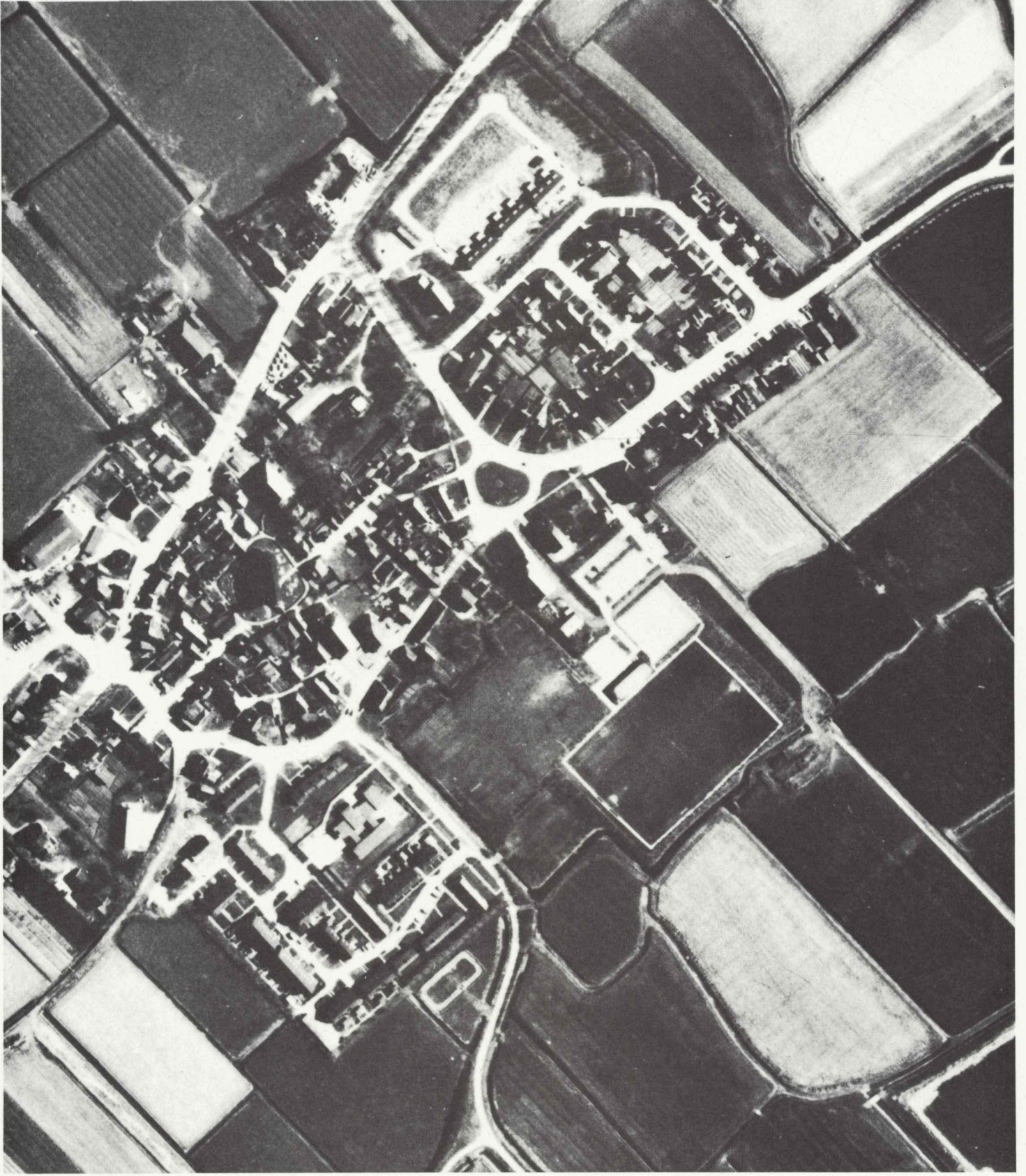
Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet, ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988, eerste lid, een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij voor het beschermingsbelang als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als een zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen. De aanwijzing beoogt op die wijze een grondslag te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die recht doet aan de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikt maakt en daarop voortbouwt.

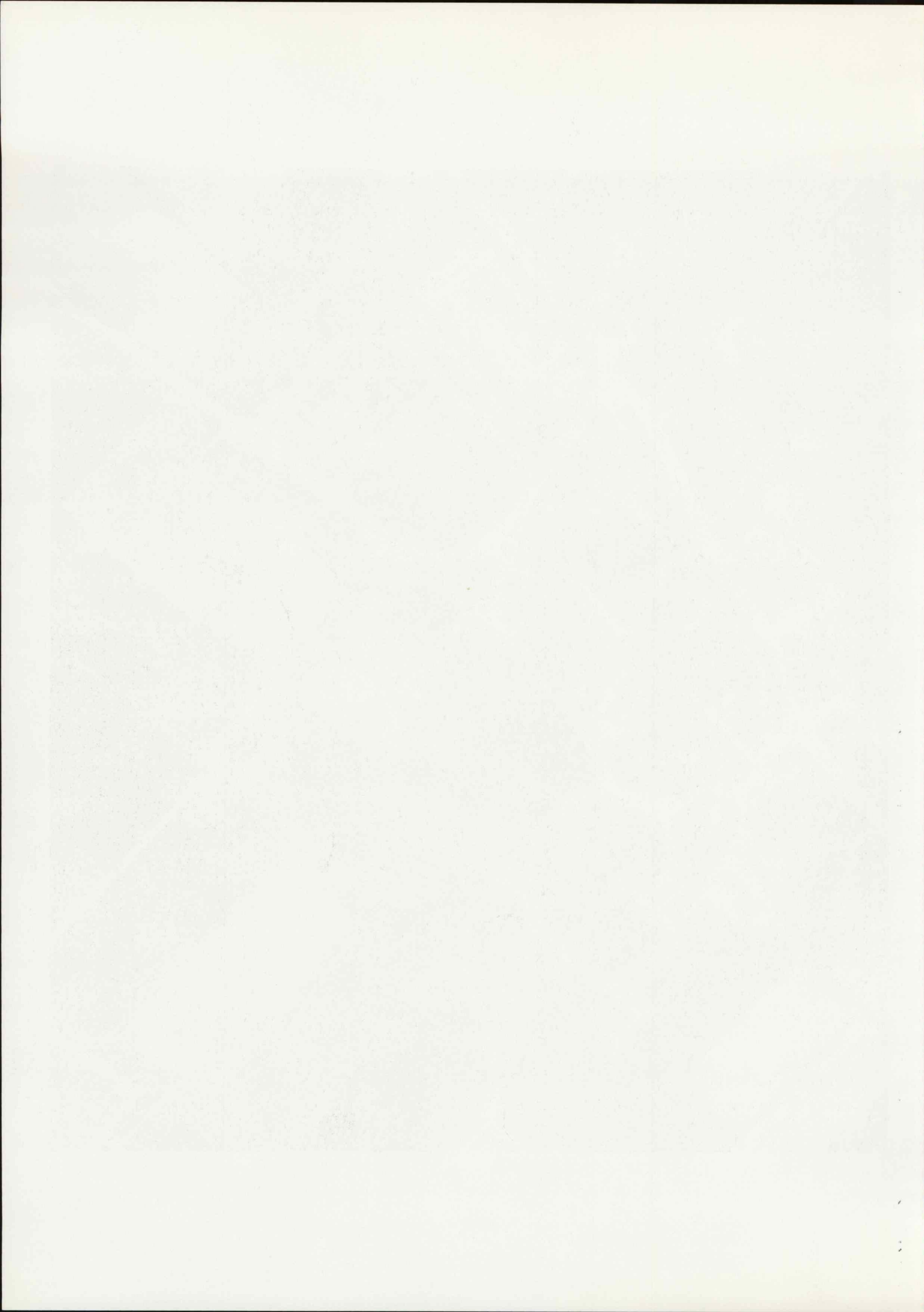
Voor het aangewezen dorpsgezicht vigeert het bestemmingsplan "Oude dorpskern Ee", goedgekeurd op 25 februari 1976 en partieel gewijzigd op 7 januari 1983. Dit bestemmingsplan, dat in zijn huidige vorm onvoldoende recht doet aan de te beschermen waarden van het aangewezen dorpsgezicht, kan door middel van een gedeeltelijke herziening aan het beschermingsdoel worden aangepast. Over de inhoud van een dergelijke aanpassing is door de Monumentenraad op 1 oktober 1985 advies uitgebracht aan Burgemeester en Wethouders van Dongeradeel.

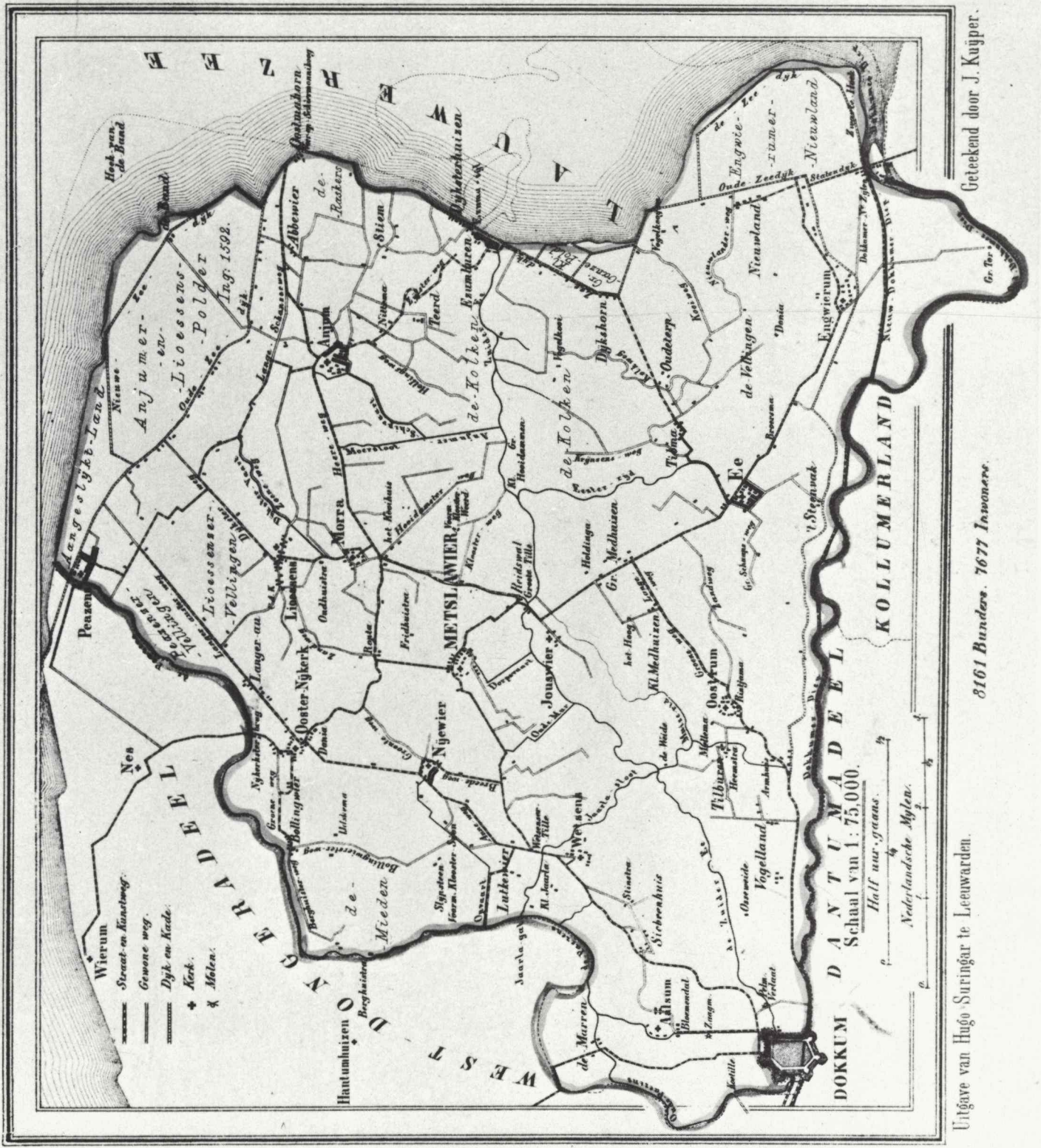

1.110519211013

Ee, luchtfoto

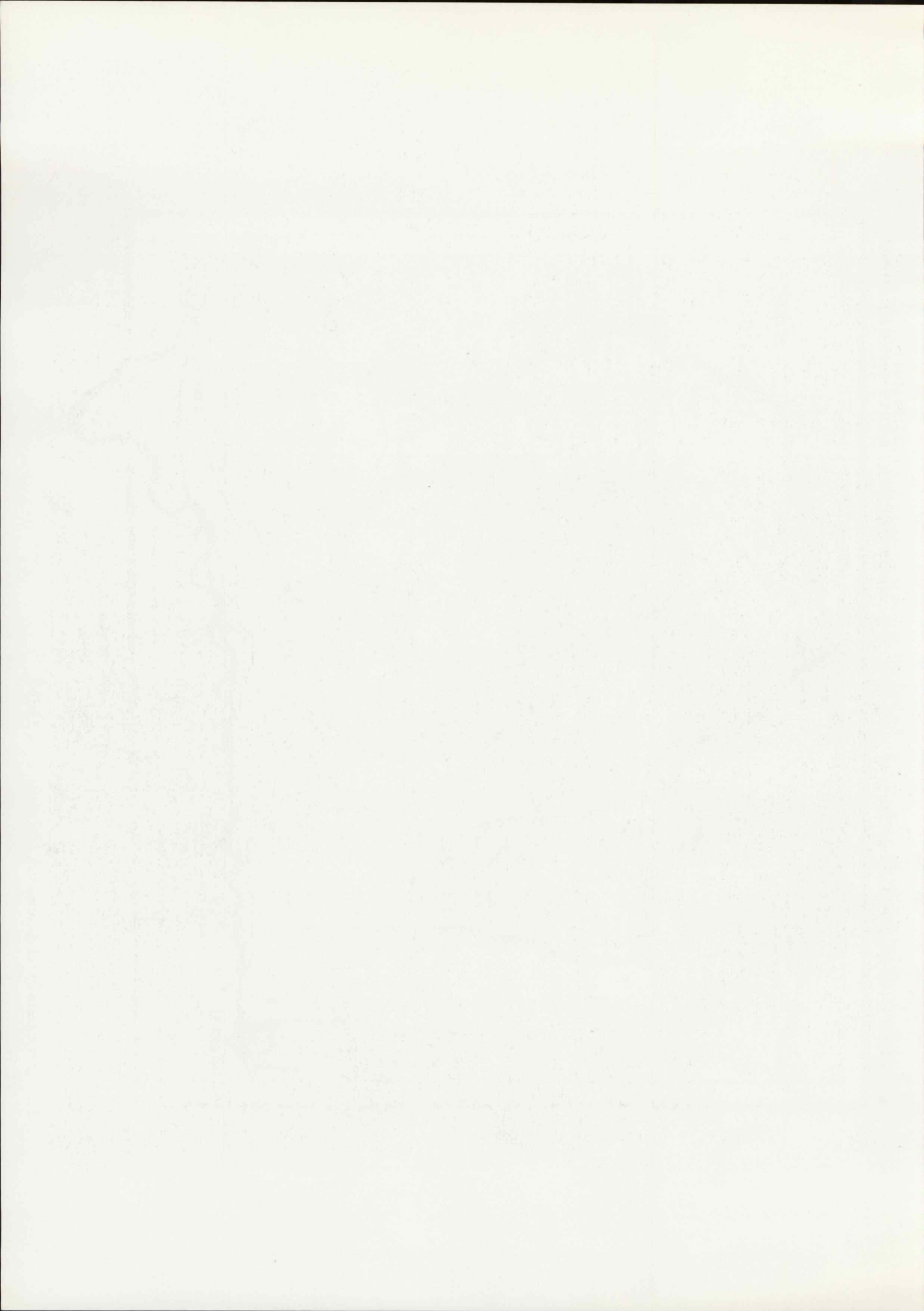

Getekend door J. Kuijper.

8161 Bunders. 7677 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

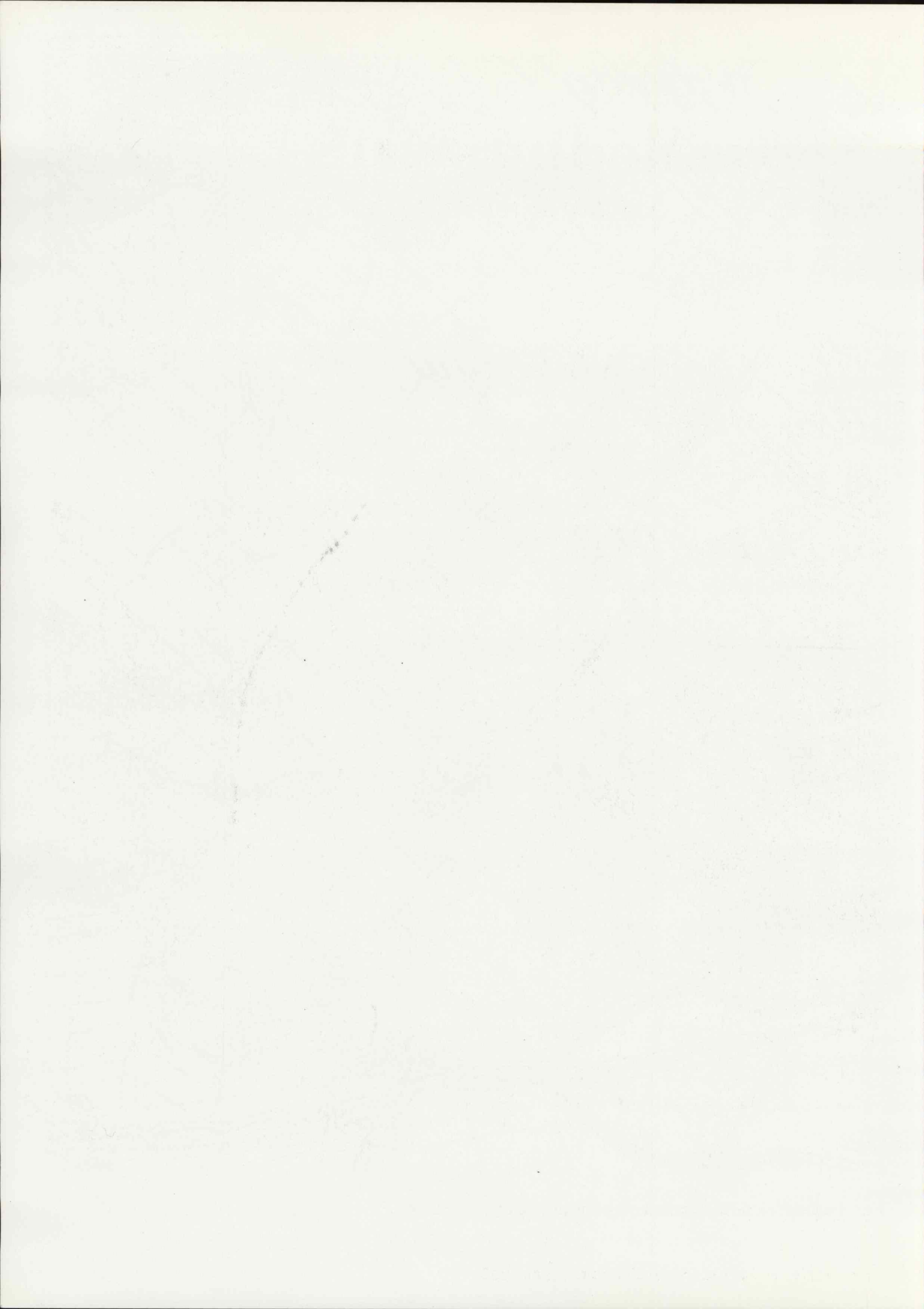
Ee, gemeentekaart uit de atlas van J. Kuyper, circa 1867

1,110519211015

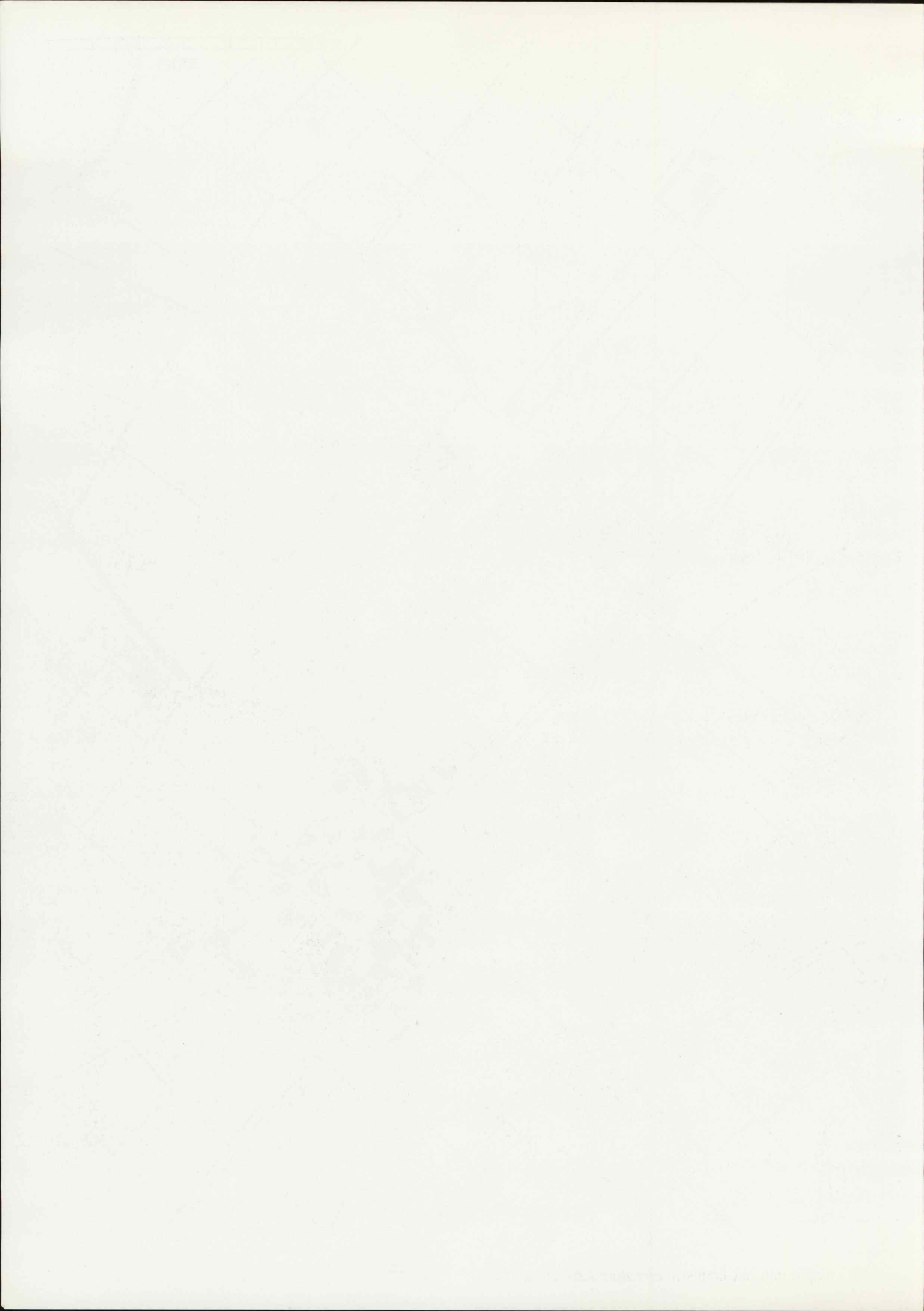
Ee, fragment uit de topografische- en militaire kaart, 1854/1864

1.110519211016

Ee, kopie van het kadastrale minuteplan, circa 1830

1,110519211017

Ee, fragment uit de grietenijkaart van B. Schotanus, 1718

